

Резюме

Панько Н. А. Допрос эксперта в суде как средство оценки его заключения.

В научной статье рассмотрены проблемные вопросы оценки заключения эксперта во время его допроса в суде. Автором проанализирована научная литература по данному вопросу, рассмотрены позиции ведущих ученых по проблемным вопросам оценки заключения эксперта во время его допроса в суде. Вопросы оценки заключения эксперта участниками уголовного процесса приобретает актуальность и в свете нового Уголовного процессуального кодекса Украины, который допускает существование института «альтернативной» и «независимой» экспертизы. Отмечена необходимость конкретизации предмета допроса эксперта, также представлены рекомендации по его проведению в судебном заседании. Высказаны предложения относительно оптимизации процесса допроса эксперта в суде, а именно ходатайство эксперта в суд о заблаговременном предоставлении перечня вопросов в письменной форме и отклонение вопросов, которые не требуют применения специальных знаний и приравнивают процессуальный статус эксперта к статусу свидетеля.

Ключевые слова: допрос эксперта, экспертиза, оценка заключения эксперта, участники уголовного производства.

Summary

Panko N. Interrogation of the expert in court as a way of an assessment of its conclusion.

In this scientific article problem questions which concern an assessment of a conclusion of the expert on time of its interrogation in court are considered. The author analyzes the scientific literature on the subject, consider the position of the leading scientists of the issues the expert evaluation during his interrogation in court. Question estimates the expert members of the criminal process acquires relevance in light of the new Criminal Procedure Code of Ukraine, which allows the institute "alternative" and "independent" assessment. Need of a specification of a subject of interrogation of the expert is also specified, recommendations about carrying out interrogation in a court session are made. Suggestions regarding process optimization expert examination in court, namely the application of the expert to the court on the provision of early list of questions in writing and rejection issues that do not require the use of special knowledge and equate procedural expert status to the position of a witness.

Key words: interrogation of the expert, examination, assessment of a conclusion of the expert, participants of criminal trial.

Отримано 25.12.2012

УДК 342.9

Н. О. РИБАЛКА

Наталія Олегівна Рибалка, кандидат юридичних наук, професор Національної академії прокуратури України, здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ТА СТРУКТУРИ
ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ**

Проблеми організації та діяльності органів прокуратури України останнім часом є предметом дискусії з боку юристів, політиків, науковців тощо, постійно обговорюється на науково-практичних конференціях і в публікаціях, особливо у зв'язку із набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, яким було дещо змінено функції органів прокуратури.

Завдання та функції системи органів прокуратури зумовлюють її організаційну структуру, яка є одним із основних елементів управління системою. Структурність є неодмінною основою існування будь-яких систем. У світі немає систем без структури, оскільки відсутність самих елементів або взаємозв'язків між ними не дозволяє говорити про наявність єдиного цілісного утворення, тобто системи. Організаційна структура системи органів прокуратури – це, по суті, організаційна форма розподілу праці щодо прийняття (видання) та реалізації управлінських рішень.

На думку О. М. Бандурки, організаційна структура кожного органу держави і будь-якої із її ланок визначається об'єктивними факторами, ігнорування яких створює небезпеку для формування органу, установи, апарату, не здатних функціонувати в інтересах системи управління. Матеріальні, політичні й соціально-психологічні витрати від «примусових» організаційних структур очевидні. Основними факторами, які детермінують організаційну структуру системи управління, є, по-перше, функції, що ними виконуються, і, по-друге, територіально-галузева побудова органів державного управління¹.

У літературі структура визначається як «будова та внутрішня форма організації системи, що виступає як єдність сталих взаємозв'язків між її елементами». Або структура – це взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого. Устрій, організація чого-небудь². Співвідношення понять «система» та «структура» підпорядковується діалектиці взаємовідносин цілого і частини, тобто структура є складовою частиною системи.

Органи прокуратури як складна соціальна система, являє собою певним чином організований колектив працівників, що виконує покладені на нього функції та має для цього відповідну компетенцію і можливості. Іншими словами, органи прокуратури – складне сполучення людських, фінансових, технічних, матеріально-господарських та інформаційних ресурсів, що створюють своєрідні елементи даної системи. Тому в її складі можна виділити відповідні вказаним елементам підсистеми.

Ефективність функціонування кожного органу прокуратури залежить від злагодженості дій його підсистем, тобто служб та підрозділів, дотримання ними загальних принципів та вимог усієї системи. Зв'язуючою та координуючою ланкою системи виступає її організаційна підсистема. Саме за її допомогою досягається поєднання всіх компонентів, забезпечується цілісність системи. Структура даної підсистеми і розуміється як організаційна структура.

Елементами організаційної структури виступають посади та зв'язки між ними. Під посадою розуміється сукупність прав та відповідальності, вимог до знань, досвіду та кваліфікації працівника, тобто його спеціалізована роль.

Зв'язки організаційної структури можна поділити на три основних види:

- організаційно-предметні, що виникають між працівниками з приводу використання ними різних засобів;
- організаційно-функціональні, тобто взаємозв'язки між працівниками за ступенем їх участі в спільній професійній праці;
- організаційно-адміністративні, що зумовлені субординацією працівників, тобто зв'язки керівництва та підлеглості³.

На наш погляд, систему органів прокуратури можна розглядати як сукупність органів прокуратури різного рівня, кожен з яких у характерних для нього формах здійснює покладені на нього задачі і функції, взаємодіючи з іншими державними органами, а також із громадськими організаціями, а організаційну структуру системи органів прокуратури можна визначити, як сукупність її внутрішніх складових підрозділів та посад, які знаходяться у певному взаємозв'язку та взаємодії.

Від того, як організована система органів прокуратури, здебільшого залежить ефективність її діяльності. Структура будь-якої соціальної системи, як правило, визначається і офіційно затверджується відповідними нормативними актами.

Правове забезпечення діяльності і організації органів прокуратури здійснюється на підставі норм Конституції України, Закону України «Про прокуратуру», інших законодавчих та відомчих актів. Органи прокуратури у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають із загальноновизначених норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних договорів⁴.

Прокуратура України відповідно до ст.121 Конституції України⁵, статей 6, 13 та 14 Закону України «Про прокуратуру» становить єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим⁶.

У систему органів прокуратури входять: Генеральна прокуратура України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, районні в містах. У разі необхідності Генеральний прокурор України може створювати спеціалізовані прокуратури на правах обласних, міських, районних та міжрайонних прокуратур.

За рівнем компетенції усі органи прокуратури поділяють на три рівні. Перший рівень прокурорської системи утворюють районні у містах, міські, районні, міжрайонні та прирівняні до них спеціалізовані прокуратури. Другий – прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя. На третьому рівні прокурорської системи знаходиться Генеральна прокуратура України.

Найбільшим об'ємом управлінських повноважень у системі органів прокуратури наділений Генеральний прокурор України. Відповідно до чинного Закону України «Про прокуратуру» (ст. 15), Генеральний прокурор України спрямовує роботу органів прокуратури та контролює їхню діяльність, призначає першого заступника, заступників Генерального прокурора України, керівників структурних підрозділів, головного бухгалтера, інших працівників Генеральної прокуратури України; затверджує структуру і штатну чисельність підпорядкованих органів прокуратури, розподіляє кошти на їх утримання; призначає за погодженням з Верховною Радою Автономної Республіки Крим прокурора Автономної Республіки Крим; призначає заступників прокурора Автономної Республіки Крим, прокурорів областей, міст Києва і Севастополя, їх заступників, міських, районних, міжрайонних, а також прирівняних до них інших прокурорів; відповідно до законодавства визначає порядок прийняття, переміщення та звільнення прокурорів, слідчих прокуратури та інших спеціалістів, за винятком осіб, призначення яких передбачено цим Законом; відповідно до законів України видає обов'язкові для всіх органів прокуратури накази, розпорядження, затверджує положення та інструкції; присвоює класні чини згідно з Положенням про класні чини працівників прокуратури. Вносить подання Президенту України про присвоєння класних чинів державного радника юстиції 1, 2 і 3 класів.

Письмові вказівки Генерального прокурора України з питань розслідування є обов'язковими до виконання всіма органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність та досудове розслідування.

Генеральну прокуратуру очолює Генеральний прокурор України, який має першого заступника та заступників. Структуру Генеральної прокуратури України та Положення про її структурні підрозділи затверджує Генеральний прокурор України.

У Генеральній прокуратурі України утворюється колегія у складі Генерального прокурора України (голова), його першого заступника, заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, інших керівних

працівників органів прокуратури. Персональний склад колегії затверджується Генеральним прокурором України.

Генеральна прокуратура України створює Єдиний реєстр досудових розслідувань та забезпечує його ведення органами досудового розслідування. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань затверджується Генеральним прокурором України за погодженням з керівниками органів досудового розслідування.

Спільно з органами досудового розслідування та за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики Генеральною прокуратурою України розробляється система та методика обліку кримінальних правопорушень, осіб, які їх вчинили, та руху кримінальних проваджень.

Іншою ланкою системи органів прокуратури України є прокуратури Республіки Крим, міст Києва та Севастополя, областей (на правах обласних). Прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та інші прокурори (на правах обласних): призначають на посади і звільняють працівників, крім тих, яких призначає Генеральний прокурор України; за погодженням з Генеральним прокурором України вносять зміни до встановлених штатів підлеглих їм прокуратур у межах затвердженої чисельності і фонду заробітної плати. У прокуратурах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя та інших прокуратурах (на правах обласних) утворюються колегії у складі прокурора (голова), його заступників, інших керівних працівників. Персональний склад колегії затверджується Генеральним прокурором України.

Колегії прокуратур є дорадчими органами і розглядають найважливіші питання, що стосуються додержання законності, стану правопорядку, діяльності органів прокуратури, виконання наказів Генерального прокурора України, кадрові питання, заслуховують звіти підпорядкованих прокурорів, начальників структурних підрозділів та інших працівників прокуратури.

На засіданнях колегій можуть заслуховуватись повідомлення і пояснення керівників міністерств, відомств, органів державного управління, нагляду та контролю, підприємств, установ і організацій, їх об'єднань, інших посадових осіб з приводу порушень законодавства.

Рішення колегій доводяться до відома працівників органів прокуратури. У разі розбіжностей між прокурором і колегією він проводить в життя своє рішення, але зобов'язаний доповісти про це Генеральному прокурору України. Члени колегії можуть повідомити свою особисту думку Генеральному прокурору України, що може бути підставою для розгляду цих розбіжностей на колегії Генеральної прокуратури України.

Обласна прокуратура, займаючи середню ланку прокурорської системи, в межах своєї компетенції, з одного боку, безпосередньо виконує майже всі покладені на прокуратуру зовнішні функції, а з іншого – здійснює оперативне управління підпорядкованими їй прокуратурами.

Структура апарату обласної прокуратури в загальному плані повинна відповідати апарату Генеральної прокуратури України, оскільки в іншому разі виникнуть проблеми в управлінні прокурорською системою в цілому, оскільки управлінські команди Генеральної прокуратури не матимуть прямих каналів зв'язку. Водночас апарат обласної прокуратури повинен мати таку структуру, яка була б адекватна її зовнішнім та внутрішнім функціям⁷.

Останньою ланкою в системі органів прокуратури України є прокуратури міст, районні, міжрайонні, районні у містах прокуратури, а також інші прирівняні до них прокуратури, які очолюють відповідні прокурори.

Прокурори міст з районним поділом здійснюють загальне керівництво підпорядкованими районними прокуратурами і контроль за їх діяльністю, вносять прокурору вищого рівня пропозиції про зміну штатної чисельності підпорядкованих прокуратур, присвоєння класних чинів працівникам цих прокуратур, їх заохочення та накладення на них стягнень. Прокуратури міст з районним поділом не підміняють підпорядковані прокуратури та не дублюють їх функції.

Відповідно до інформації офіційного інтернет-порталу Генеральної прокуратури України структуру органів прокуратури складають прокуратури областей (24), прокуратура Автономної республіки Крим, прокуратури міст Києва і Севастополя, Дніпровська спеціалізована прокуратура (на правах обласної), прокуратури Південного, Західного, Кримського та Центрального регіонів з нагляду за додержанням законів у військовій сфері⁸.

На наш погляд, класифікація структури органів прокуратури має такі характеристики:

- 1) за принципом рівнів ієрархії – багаторівнева, а точніше, така, що має три рівні з неоднорідними ланками, (тобто функції та характеристики ланок одного рівня нетотожні);
- 2) за принципом управління та підпорядкованості – централізована;
- 3) за цільовим призначенням та функціями, що виконуються – оперативного планування з фіксованою структурою;
- 4) за принципом розбиття елементів системи на підсистеми – розрізняють структуру систем, в яких елементи об'єднуються за функціональними чи об'єктивними ознаками, тому районні, міжрайонні, міські прокуратури, які функціонують у територіальному розрізі відносять до територіальних (регіональних) прокуратур, а спеціалізовані прокуратури – до функціональних.

Реформування структури органів – процес еволюційний. Структури, що склалися, лише час від часу піддаються ревізії і ще рідше – корінним перетворенням. Відбувається це лише тоді, коли функціонування

органів управління починає з середини деформувати сталу структуру. Отож, на перетворенні структур відбивається переосмислення цілей, а відтак усвідомлення нових завдань, які мають намір успішно вирішити, створюючи конкретні структури органів управління. Структура органу формується у ході перебудови чи створення органу за допомогою свідомого передбачення необхідних функцій, їхнього угруповання й організаційно правового закріплення. Завдяки цьому досягається стійкість функціонування органів і забезпечується гарантія від довільного трактування функцій посадовими особами.

Розробляючи нову структуру органів прокуратури, необхідно виходити з обґрунтування функціонального підходу до дослідження діяльності органів прокуратури, у розробці теоретичних і правових аспектів управління в апараті Генеральної прокуратури України, у визначенні основних напрямів управлінської дії на процес підвищення ефективності наглядової та іншої діяльності органів прокуратури.

Окремо, на наш погляд, треба розглядати організаційні структури кожного органу прокуратури.

Внутрішня структура органів прокуратури не може бути однаковою на різних рівнях її системи та у різних регіонах. За типами організаційні структури розрізняють на індивідуальні та типові. Структура Генеральної прокуратури України є індивідуальною, організаційні структури обласних, районних, міських тощо прокуратур є типовими. Крім того, організаційні структури поділяють на територіальні (які діють на території адміністративно-територіальних одиниць: обласні, районні), функціональні (наявність підрозділів, які виконують функції забезпечувального характеру), лінійні (це тип організаційної структури управління, який створюється в результаті розміщення посад за принципом прямої підлеглості: «вищестоящий керівник» – «керівник» – «виконавці»). Такий спосіб побудови апарату управління органами прокуратури є найбільш простим і логічним.

Як узагальнення наведених вище положень можна сформулювати деякі основні принципи побудови організаційних структур в органах прокуратури⁹:

- доцільний мінімум рівнів ієрархії управління та максимальне скорочення часу проходження інформації від вищого керівництва до безпосереднього виконавця;
- чітке відособлення складових частин системи, що проектується;
- здатність до швидкого та адекватного реагування на зміни в керованій системі;
- надання повноважень щодо вирішення питань у кожному конкретному випадку тому підрозділу, який володіє найбільшою інформацією з даного питання;
- адаптація окремих підрозділів апарату управління до всієї системи і системи в цілому до зовнішнього середовища;
- визначення характеру взаємодії між підрозділами, враховуючи, що вона може здійснюватись паралельно, послідовно або змішаним способом.

Таким чином, дослідження діяльності прокуратури на функціональній основі дасть можливість розробити комплекс пропозицій щодо вдосконалення та розвитку правового регулювання організації та діяльності органів прокуратури, організаційно-управлінських правовідносин і актів їхньої реалізації у взаємозв'язку з іншими правовідносинами, створить належні правові підвалини для оптимізації всієї діяльності прокурорської системи України.

¹ Бандурка О. М. Управління органами внутрішніх справ: Підручник. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.

² Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. IV. – К.: Аконті, 1999. – С. 432.

³ Бандурка О. М. Вказана праця.

⁴ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 із змінами; Закон України «Про прокуратуру» // Відомості Верховної Ради України, 1991, № 53. – Ст. 793 із змінами. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури» // Голос України від 28.09.2012. – № 182; Про організацію роботи і управління в органах прокуратури України: Наказ Генеральної прокуратури України від 26.12.11 № 1 гн : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102. Про особливості організації роботи прокуратур міст з районним поділом: Наказ Генеральної прокуратури України від 11.07.12 № 1/2 гн : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102

⁵ Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (із змінами).

⁶ Закон України «Про прокуратуру» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793 із змінами. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури:» // Голос України від 28.09.2012 № 182.

⁷ Омаров А. М. Социальное управление: некоторые вопросы теории и практики. – М.: Мысль, 1980. – С. 148.

⁸ Офіційний інтернет-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]: http://www.gp.gov.ua/ua/structure_ru.html

⁹ Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т. 4. – К.: Аконті. – 1999. – С. 432.

Резюме

Рибалка Н. О. Особливості визначення системи та структури органів прокуратури України.

У статті розглядаються особливості визначення системи та структури органів прокуратури України, спектр існуючих нагальних проблем у зазначеній сфері та надані пропозиції щодо їх вирішення. Крім того, звертається увага на систему органів прокуратури України, яка має специфічні функції, визначені Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру». Також у статті досліджуються всі ланки органів прокуратури, які поділяють на три рівні. Перший рівень прокурорської

системи утворюють районні у містах, міські, районні, міжрайонні та привітряні до них спеціалізовані прокуратури. Другий – прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та третій рівень – Генеральна прокуратура України.

Ключові слова: органи прокуратури, система, структура, організаційна структура, функції органів прокуратури.

Резюме

Рыбалка Н. О. Особенности определения системы и структуры органов Украины.

В статье рассматриваются особенности определения системы и структуры органов Украины, спектр существующих неотложных проблем в указанной сфере и представлены предложения по их решению. Кроме того, обращается внимание на систему органов прокуратуры Украины, которая имеет специфические функции, определенные Конституцией Украины и Законом Украины «О прокуратуре». Также в статье исследуются все звенья органов, которые подразделяют на три уровня. Первый уровень прокурорской системы образуют районные в городах, городские, районные, межрайонные и приравненные к ним специализированные прокуратуры. Второй – прокуратуры Автономной Республики Крым, областей, городов Киева и третий уровень – Генеральная прокуратура Украины.

Ключевые слова: органы прокуратуры, система, структура, организационная структура, система органів прокуратури.

Summary

Rybalka N. Peculiarities of the definition of the system and structure of the Prosecutors office bodies.

The article deals with the specific features of system and structure of prosecutorial bodies in Ukraine, as well with the existing range of urgent issues in this area and provides suggestions for their solution. In addition, attention is paid to the system of prosecutorial bodies in Ukraine, which fulfills specific function stipulated in the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine “On Prosecutor’s Office”. Also, the article examines all levels of prosecutorial bodies, which are divided into three. The first level of the prosecutorial system involves prosecution offices operating in city district, city, regional, inter-regional levels and equal to this specialized prosecutor’s offices. The second level – Prosecutor’s office of the Autonomous Republic of Crimea, oblasts, cities of Kyiv and Sevastopol and the third level – the Prosecutor’s General Office of Ukraine.

Key words: prosecutors, system, structure, organization structure, functions of prosecutorial bodies.

Отримано 16.01.2013

УДК 343.223

В. Ю. РУНОВ

Володимир Юрійович Рунов, здобувач Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИМУСУ З ІНШИМИ СУМІЖНИМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ПОНЯТТЯМИ

З прийняттям у 2001 р. Кримінального кодексу України фізичний та психічний примус законодавчо віднесено до обставин, що виключають злочинність діяння, тому особливий науковий інтерес становить питання співвідношення примусу як з іншими обставинами, так і з іншими суміжними кримінально-правовими поняттями.

У науці кримінального права увага приділяється насамперед встановленню співвідношення фізичного та психічного примусу, із крайньою необхідністю, оскільки формулюючи кримінально-правові наслідки для особи, яка заподіяла шкоду внаслідок переборного фізичного та психічного примусу законодавець відсилає для вирішення цього питання до ст. 39 КК України, чим обумовлює необхідність дослідження ст. 40 КК України не самостійно, а у її зв’язку зі ст. 39 КК України. Крім того, необхідність визначення співвідношення зазначених понять обумовлюється й наявністю наукової позиції з приводу того, що примус повністю охоплюється поняттям крайньої необхідності, а тому його виокремлення в КК України є зайвим.

Питаннями, пов’язаними із визначенням фізичного та психічного примусу, а також співвідношенням цієї обставини із іншими кримінально-правовими поняттями займалися такі вчені, як Ю. В. Александров, І. Н. Алексеев, Р. Ш. Бабанли, Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, Р. В. Вереша, Є. Г. Веселов, В. К. Гришук, І. Є. Жданова, В. В. Калугін, О. О. Кваша, Т. Ю. Кобозева, Г. К. Костров, Н. В. Лісова, О. В. Мізіна, В. О. Навроцький, І. І. Слуцький, М. С. Таганцев, Т. І. Якімець та ряд інших дослідників. У працях названих вчених закладено фундамент вчення про обставини, що виключають злочинність діяння, та про співвідношення між ними. Ці питання потребують подальших наукових досліджень, особливо в контексті встановлення спільних та відмінних рис між поняттями «фізичний та психічний примус», «крайня необхідність», «необхідна оборона», «наси́льство», «погроза», оскільки такі риси дають змогу вдосконалити правозастосування в контексті розмежування цих понять та визначити особливе місце кожного із них у системі кримінального права. Вирішення цих питань і є метою даної статті.